

Чупрін Роман В'ячеславович

Трансформації виборчих систем в країнах Європи у 1992–2022 роках: кількісна методика вимірювання

УДК 324+342.8
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.10>

Чупрін Роман В'ячеславович
кандидат політичних наук, доцент,
докторант кафедри соціології
та політології

Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68-и Десантників, 10,
Миколаїв, Україна
ORCID: 0000-0002-9085-547X

Вдосконалення виборчої системи України потребує врахування і розуміння досвіду змін у виборчих системах інших європейських країн. У статті досліджується процес трансформації виборчих систем в країнах Європи в 1992–2022 рр. Автор визначає тенденції змін виборчих систем, що застосовувалися або застосовуються для формування національних парламентів (для двопалатних парламентів – їх нижніх палат). В якості трансформації виборчої системи розглядаються виключно такі її зміни, які ведуть до зміни типу виборчої системи. Для проведення дослідження використовуються відомості відкритої бази даних Міжнародного інституту демократії та сприяння виборам.

Традиційні методи кількісних досліджень виборчих систем переважно передбачають використання регресійного аналізу та кореляції, які вимагають наявності значної кількості досліджуваних випадків. Натомість завершені випадки трансформацій виборчих систем є скоріше рідкісним явищем. З огляду на це, для аналізу та оцінки тенденцій трансформацій виборчих систем автором був використаний мережевий підхід.

Загалом було виявлено 23 завершені трансформації виборчих систем, які мали місце в 11 країнах Європи. Основна частка трансформацій припадає на країни колишнього соціалістичного табору. В результаті проведеного аналізу встановлено, що в трансформаційних процесах були задіяні виборчі системи лише п'яти типів: система відносної більшості в одномандатних округах, система абсолютної більшості в одномандатних округах, змішана зв'язана виборча система, змішана незв'язана виборча система та пропорційна виборча система партійних списків. Характерною тенденцією є те, що 16 з 23 переходів відбувалися між змішаними та пропорційними виборчими системами.

Кількісне оцінювання тенденцій трансформаційних процесів через визначення нормалізованого ступеня престижності виборчої системи дозволило встановити, що його найвищі показники мають пропорційна система партійних списків та змішана незв'язана виборча система. Натомість серед сімей виборчих систем найнижчий нормалізований ступінь престижності має сім'я мажоритарних виборчих систем.

Ключові слова: вибори, виборча система, трансформація виборчої системи, мажоритарна виборча система, пропорційна виборча система, змішана виборча система.

Вступ. Проблема трансформації виборчих систем може вважатися однією з центральних у всій сучасній політичній науці, оскільки в умовах демократичного врядування саме виборча система визначає реальні умови здійснення народовладдя та забезпечує легітимізацію політичного режиму. Пошуки оптимальних варіантів виборчих систем для використання у конкретних історичних умовах відкривають широкі можливості для застосування політологічної теорії на практиці. Особливої специфіки цьому завданню надає той факт, що виборча система як одиниця політичного аналізу піддається, на відміну від багатьох складових політичного життя, достатньо жорсткій формалізації. Таким чином, створюються умови для виокремлення типових шляхів трансформацій виборчих систем і кількісної оцінки трансформаційних тенденцій. Враховуючи той факт, що виборча система України є порівняно молодою, вивчення досвіду та тенденцій таких трансформацій в інших європейських країнах може мати не лише теоретичне значення, але і становити практичний інтерес в контексті подальшого вдосконалення виборчої системи України.

Мета та завдання. Метою даного дослідження є визначення типових шляхів трансформації

виборчих систем, що застосовувалися в країнах Європи для проведення парламентських виборів в 1992–2022 рр. В цьому контексті завдання дослідження включають систематизацію інформації щодо трансформації виборчих систем в країнах Європи в означений період та узагальнення найбільш типових шляхів такого роду трансформацій із застосуванням кількісних методів.

Методи дослідження. Вивчення виборчих систем є одним з напрямків активності сучасної політичної науки, який чи не в найбільшій мірі створює можливості для застосування кількісних методів дослідження, одночасно з цим маючи не лише теоретичне, але і практичне значення.

Використання кількісних методів стає можливим завдяки накопиченим великим обсягам електоральної статистики, яка дозволяє вивчати не лише особливості електоральної поведінки виборців, але і ефективність ведення виборчих кампаній тощо. Великі обсяги даних дозволяють оперувати математичними моделями, точність яких підтверджується завдяки застосуванню методів регресії та кореляції. Разом з тим, завершені трансформації виборчих систем не є поширеним явищем в сучасному світі, а тому виявлення тенденцій

таких трансформацій вимагає пошуку інших методів дослідження.

Альтернативою могло б слугувати застосування відносно нещодавніх розробок Ч. Рейджина в сфері використання булевої алгебри у політологічних дослідженнях [5]. Булева алгебра оптимально підходить для аналізу відносно невеликої кількості випадків. Однак, не зважаючи на свою назву, цей метод призначений для проведення якісних досліджень. Його використання цілком можливе, але для не для оцінки тенденцій трансформації виборчих систем, а для оцінки умов цих трансформацій.

Таким чином, з урахуванням специфіки виборчої системи як одиниці аналізу, яка описується певним набором змінних, для роботи з якими можуть використовуватися як кількісні, так і якісні методи вимірювання, автор зупиняє свій вибір на використанні мережевого підходу для визначення основних тенденцій трансформації виборчих систем в країнах Європи після завершення «холодної війни» і розпаду Радянського Союзу.

Мережевий підхід в політичній науці в останні десятиріччя почав активно застосовуватися в процесі вивчення соціальних мереж [10]. Разом з тим, на думку автора, можливості цього підходу суттєво недооцінені при вивченні політичних процесів, пов'язаних із інституційними змінами.

Саме мережевий підхід дозволяє дати об'єктивні характеристики тенденцій у трансформаціях виборчих систем країн світу. Ці характеристики надалі є придатними для використання як у кількісних, так і у якісних дослідженнях з політичної компаративістики.

Значною проблемою на шляху проведення як глобальних, так і регіональних компаративних досліджень виборчих систем на сьогодні залишається брак якісних та актуальних баз даних, які б відображали динаміку виборчих систем.

З одного боку, існують фундаментальні дослідження, які детально описують динаміку виборчих систем. Але при цьому вони суттєво обмежені у кількості випадків, що підлягають розгляду як щодо хронологічних, так і щодо географічних меж.

З іншого боку, існують регулярно оновлювані бази даних, що підтримуються зусиллями різного роду міжнародних організацій. Втім, ці бази не позбавлені окремих неточностей. Наприклад, база даних Міжпарламентського союзу, ілюструючи динаміку змін виборчих систем, хибно класифікувала виборчу систему України під час парламентських виборів 2006 р. як змішану [2]. Так само, подібні бази вимушено обмежуються тільки найбільш загальними характеристиками виборчої системи, з огляду на прагнення забезпечити їх повноту, оскільки одержання більш детальних характеристик залишається на сьогодні досить проблематичним (наприклад, це стосується про-

блем квотування, що проілюстровано у окремій публікації автора [1]).

Виходячи зі сказаного, автор покладається у своєму дослідженні на відомості відкритої бази даних Міжнародного інституту демократії та сприяння виборам, яка містить інформацію щодо парламентських виборів в країнах Європи [3].

Провівши аналіз низки актуальних типологій виборчих систем [4; 6; 8; 9], автор зупиняє свій вибір на типології виборчих систем, запропонованій Е. Рейнольдсом, Б. Рейллі та Е. Еллісом [7, с. 28]. Саме вона максимально відповідає структурі вказаної бази даних. Ця типологія включає поділ виборчих систем на 4 великих сім'ї, кожна з яких включає окремі типи виборчих систем. Мажоритарні виборчі системи в межах даного дослідження включають 5 основних типів: мажоритарну систему відносної більшості, систему блокового голосування, систему блокового голосування за партійні списки, систему альтернативного голосу, двораундову систему, яка у вітчизняній літературі традиційно асоціюється з мажоритарною системою абсолютної більшості. Пропорційні системи мають два основних типи: пропорційну систему партійних списків та систему єдиного голосу, що передається. Змішані виборчі системи включають змішані зв'язані та змішані незв'язані виборчі системи. До особливих випадків виборчих систем зараховуються система обмеженого голосу, метод Борда та система єдиного голосу, що не передається.

Методологія дослідження передбачає побудову двох орієнтованих графів. Вершинами першого графа виступають сім'ї виборчих систем, а вершинами другого графа – типи виборчих систем. Переходи між ними виступають ребрами графа. Оскільки в кожному випадку відомий напрямок переходу, граф є орієнтованим, а його ребра, відповідно, називаються дугами. Кількість переходів між системами дозволяє присвоїти кожній дузі вагу, що дорівнює цій кількості, в результаті чого одержується зважений граф. Орієнтований зважений граф являє собою типову мережу, для опису якої вже розроблені численні індекси та характеристики [10].

Традиційно мережевий підхід застосовується для опису мережі як певного статичного об'єкту, чия конфігурація зафіксована у певний момент часу [10]. В такому разі, стає можливим описати її структурні елементи (тріади, кліки, кластери, мости) та обрахувати певні числові показники, що характеризують однозначним чином її загалом або її окремі елементи (близькість, центральність, престиж). Втім, значна частина вказаних розрахунків, в першу чергу, стосується взаємодії між елементами мережі. Наприклад, це може стосуватися вивчення шляхів розповсюдження інформації

у певних спільнотах або каналів мобілізації виборців для участі у масових заходах.

Разом з тим, трансформація виборчих систем відбувається протягом тривалого періоду, а вести мову про «взаємодію» окремих їх типів абсолютно нелогічно. З цієї точки зору для опису побудованої мережі автор пропонує застосовувати характеристику ступеня престижності (Degree Prestige або скорочено DP), яка дозволяє описати мережу як певний потік, визначивши найбільш популярні напрямки його руху. Таким чином, через ступінь престижності певного типу або сім'ї виборчих систем вдається описати тенденції трансформацій виборчих систем.

Розрахунок нормалізованого індексу престижності для кожної вершини мережі проводиться за формулою:

$$DP_i = IA_i / PA$$

Відповідно, DP_i – ступінь престижності вершини, IA_i – сумарна вага всіх вхідних дуг до даної вершини, PA – сумарна вага всіх дуг у мережі.

Таким чином, діапазон можливих значень нормалізованого індексу престижності складає: $0 \leq DP_i \leq 1$. При цьому сумарне число значень індексу для всіх вершин мережі становитиме 1.

Одержаний показник вказує на те, наскільки країни, в яких відбуваються трансформації виборчих систем, схильні обирати ту чи іншу систему. Вищі значення вказують на тенденцію до більшої популярності системи. Варто наголосити, що мова йде виключно про оцінку престижності виборчої системи при виборі напрямку трансформації – про загальну популярність тих чи інших виборчих систем не йдеться.

Результати. Проведений аналіз дозволив встановити, що в країнах Європи кількість завершених трансформацій виборчих систем, які включали б зміну типу виборчої системи, після розпаду СРСР є вельми незначною і становить всього 23 випадки.

При цьому такого роду зміни були зафіксовані всього в 11 країнах. Серед них 3 країни (Білорусь, Монако та Хорватія) змінювали тип своєї виборчої системи лише одного разу. Таким чином, решта 20 випадків припадають на 8 країн. Болгарія, Росія, Румунія та Північна Македонія (в тексті автор використовує сучасну назва країни) змінювали тип своєї виборчої системи двічі. Албанія, Італія, Молдова та Україна вдавалися до таких змін по три рази. Характерно, що серед 11 названих країн

лише 2 (Італія та Монако) не входили раніше до так званого «соціалістичного табору».

Разом з тим, майже половина держав, виборчі системи яких зазнавали радикальних трансформацій (тобто змінювався сам тип виборчої системи), стали незалежними в результаті розпаду Радянського Союзу та Союзної Федеративної Республіки Югославія.

Аналіз сімей виборчих систем, які були задіяні в процесі переходів, також дозволяє встановити певні тенденції. 16 з 23 переходів відбувалися між змішаними та пропорційними виборчими системами. Деяко частіше змішані виборчі системи змінювалися пропорційними, ніж навпаки – 9 випадків проти 7.

У трьох випадках тип виборчої системи змінювався в межах однієї сім'ї виборчих систем. Двічі один тип змішаної виборчої системи змінювався іншим, а в одному випадку мажоритарна система абсолютної більшості змінилася мажоритарною системою відносної більшості.

Решта 4 випадки об'єднані тим, що держави відмовлялися від мажоритарних систем: одного разу на користь пропорційної системи і тричі на користь змішаної.

Варто також зазначити, що не було зафіксовано випадків переходу від пропорційних або змішаних виборчих систем до мажоритарних. Так само, не відбувалося зміни пропорційної системи одного типу пропорційною системою іншого типу.

Вказана інформація дозволяє побудувати таблицю, що описує орієнтований зважений граф переходів між різними сім'ями виборчих систем (табл. 1).

Варто зауважити, що єдиний включений до таблиці випадок, який стосується мажоритарних виборчих систем, описує ситуацію, коли трансформація виборчої системи відбувалася в межах однієї сім'ї. В такому разі дуга графа в якості вихідної і вхідної точки має одну й ту саму вершину, утворюючи петлю. Формально, в результаті виборчої реформи сім'я змінена не була, але виключення даного випадку з розгляду дало б неточні показники престижності.

Загалом же слід констатувати, що одержані результати підтверджують тенденцію низької популярності мажоритарних виборчих систем при проведенні виборчих реформ.

Якщо переходити від аналізу трансформацій на рівні сімей виборчих систем до рівня типів

Таблиця 1

Зміни сімей виборчих систем в країнах Європи в 1992–2022 рр.

Сім'я виборчих системи після трансформації	Кількість випадків	Нормалізований ступінь престижності
Змішані виборчі системи	12	0,521739
Пропорційні виборчі системи	10	0,434783
Мажоритарні виборчі системи	1	0,043478

виборчих систем, то можна констатувати, що за всієї різноманітності типів виборчих систем, у Європі в досліджуваний період всі трансформації стосувалися лише 5 типів, до числа яких входять: мажоритарна система відносної більшості в одномандатних округах, мажоритарна система абсолютної більшості, змішана зв'язана виборча система, змішана незв'язана виборча система та пропорційна система партійних списків.

Слід зауважити, що поява у цьому переліку мажоритарної системи відносної більшості може розглядатися як виняток, оскільки в ході трансформацій вона була задіяна всього в одному випадку, коли вона прийшла на зміну мажоритарній системі абсолютної більшості, яка зустрічається у трансформаційних процесах дещо частіше. Втім, остання виступала винятково в якості «донора» – від неї відмовлялися на користь інших систем у 5 випадках.

Решта 3 системи відрізняються тим, що кожна з них змінювала кожну протягом досліджуваного періоду принаймні в одній країні. Разом з тим, перехід від змішаної зв'язаної до змішаної незв'язаної системи та навпаки є рідкісним явищем – зафіксовано лише по одному такому випадку.

Характерно, що випадки переходів в межах кожної пари серед цих трьох систем відбуваються приблизно рівномірно в обох напрямках.

Зауважимо, що ціла низка система не була задіяна у трансформаційних процесах: система блокового голосування, система блокового голосування за партійні списки, система альтернативного голосу, система єдиного голосу, що передається, система обмеженого голосу, метод Борда та система єдиного голосу, що не передається.

Вищевказана інформація дозволяє побудувати таблицю, що описує орієнтований зважений граф переходів між виборчими системами різних типів (табл. 2).

Аналіз переходів між системами дозволяє математично оцінити їх нормалізований ступінь престижності. Найвищі показники мають пропорційна система партійних списків та змішана незв'язана виборча система.

Можна також констатувати, що в останні 30 років в країнах Європи в процесі реформування виборчих систем з обережністю ставляться

до запровадження складних з точки зору встановлення результатів виборів і механіки голосування виборчих систем: про це свідчить відносно мала кількість випадків запровадження змішаних зв'язаних виборчих систем та повну відсутність випадків впровадження системи єдиного голосу, що передається.

Висновки. Трансформація виборчих систем, що застосовувалися для виборів національних парламентів в країнах Європи після 1992 р., не носила масового характеру. Завершені трансформації зі зміною типу виборчої системи, якими можна вважати лише ті випадки, коли реформована виборча система реально була після того застосована на практиці, переважно відбувалися в нових державах, які здобули незалежність після розпаду Радянського Союзу та Союзної Федеративної Республіки Югославія.

Кількісна оцінка тенденцій трансформацій виборчих систем була суттєво ускладнена малою кількістю наявних на практиці випадків. З огляду на це, використання методів регресивного аналізу та кореляції не могло дати очікуваних результатів, а тому автор адаптував для досягнення поставлених завдань мережевий підхід.

Застосування мережевого підходу дозволило оцінити нормалізований ступінь престижності виборчих систем, які були залучені до трансформаційних процесів.

На рівні сімей виборчих систем найвищими значення нормалізованого ступеня престижності виявилися для змішаних і мажоритарних виборчих систем: 0,52 та 0,43 відповідно. Натомість, сім'я мажоритарних виборчих систем має суттєво нижчу престижність (0,04), що підкреслюється відсутністю випадків запровадження виборчих систем цієї сім'ї замість виборчих систем інших сімей.

На рівні типів виборчих систем вибір законодавців, які займалися проведенням реформування виборчих систем, переважно зосереджувався пропорційній системі партійних списків та змішаній незв'язаній виборчій системі, для яких значення нормалізованого ступеня престижності склали 0,43 та 0,38 відповідно.

Досвід України в цьому контексті переважно відбиває загальні тенденції, враховуючи, що

Таблиця 2

Зміни типів виборчих систем в країнах Європи в 1992–2022 рр.

Новий тип виборчої системи після трансформації	Кількість випадків	Нормалізований ступінь престижності
Пропорційна система партійних списків	10	0.434783
Змішана незв'язана виборча система	9	0.391304
Змішана зв'язана виборча система	3	0.130435
Мажоритарна система відносної більшості	1	0.043478
Двораундова мажоритарна система	0	0.000000

наша країна відмовилася від застосування мажоритарної виборчої системи та мала досвід застосування двох систем з найбільшими значеннями нормалізованого ступеня престижності. Враховуючи той факт, що виборча система України наразі остаточно не стабілізувалася, і пошуки її оптимальної конфігурації продовжують залишатися актуальним питанням вітчизняної політичної теорії та практики, можна припустити, що наступним логічним кроком в цьому напрямку могло б стати випробування третьої за показником нормалізованого ступеня престижності – змішаної зв'язаної виборчої системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чупрін Р. Молодіжні квоти у виборчій системі України: потреби та перспективи на рівні місцевих виборів. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2021. Випуск 38, с. 256–263.
2. Compare data on Parliaments. IPU Parline. URL: https://data.ipu.org/compare?field=chamber%3A%3Afield_electoral_system (дата звернення: 27.04.2022).
3. Electoral System Design Database. International IDEA. URL: <https://www.idea.int/data-tools/data/electoral-system-design> (дата звернення: 22.04.2023).
4. LeDuc L. Comparing democracies 2. / L. LeDuc, R. Niemi, P. Norris. London : SAGE Publications, 2002. 269 p.
5. Ragin C. Redesigning Social Inquiry: Fuzzy Sets and Beyond. Chicago/London: University of Chicago Press, 2008. 240 p.
6. Renwick A., Pilet J.-B. Faces on the Ballot: The Personalization of Electoral Systems in Europe. Oxford University Press, 2016. 338 p.
7. Reynolds A., Reilly B., Ellis A. Electoral System Design: The New International IDEA Handbook. Stockholm, 2005. 224 p.
8. Shugart M. Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds? / M. Shugart, M. P. Wattenberg. Oxford, 2001. 676 p.
9. Shugart M. Votes from Seats: Logical Models of Electoral Systems / M. Shugart, R. Taagepera. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 344 p.
10. Wasserman S., Faust, K. Social Network Analysis: Methods and Applications (Structural Analysis in the Social Sciences). Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 825 p.

REFERENCES:

1. Chuprin R. (2021) Molodizhni kvoty u vyborchii systemi Ukrainy: potreby ta perspektyvy na rivni mistsevykh vyboriv. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filos.-politolog. studii*. Vypusk 38. S. 256–263 [in Ukrainian].
2. Compare data on Parliaments. IPU Parline. URL: https://data.ipu.org/compare?field=chamber%3A%3Afield_electoral_system (дата звернення: 27.04.2022).
3. Electoral System Design Database. International IDEA. URL: <https://www.idea.int/data-tools/data/electoral-system-design> (дата звернення: 22.04.2023).
4. LeDuc L. Comparing democracies 2. / L. LeDuc, R. Niemi, P. Norris. London : SAGE Publications,. 269 p.
5. Ragin C. (2008) Redesigning Social Inquiry: Fuzzy Sets and Beyond. Chicago/London: University of Chicago Press, 240 p.
6. Renwick A., Pilet J.-B. (2016) Faces on the Ballot: The Personalization of Electoral Systems in Europe. Oxford University Press, 338 p.
7. Reynolds A., Reilly B., Ellis A. (2005) Electoral System Design: The New International IDEA Handbook. Stockholm, 224 p.
8. Shugart M. (2001) Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds? / M. Shugart, M. P. Wattenberg. Oxford, 676 p.
9. Shugart M. (2017) Votes from Seats: Logical Models of Electoral Systems / M. Shugart, R. Taagepera. Cambridge : Cambridge University Press, 344 p.
10. Wasserman S., Faust, K. (1994) Social Network Analysis: Methods and Applications (Structural Analysis in the Social Sciences). Cambridge: Cambridge University Press, 825 p.

Transformations of electoral systems in Europe in 1992–2022: a quantitative methodology for the measurement

Chuprin Roman Vyacheslavovych

Candidate of Political Science,
Associate Professor,
Postdoctoral Student at the Department
of Sociology and Political Science
Petro Mohyla Black Sea National
University
68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9085-547X

Modern electoral reforms of Ukrainian electoral system and its further improvement require proper understanding of the European experience of electoral reforms. The article is devoted to the processes of electoral reforms in Europe in 1992–2022. The author focuses his attention on the electoral system used at the level of national parliamentary elections (the lower chambers only for the parliaments with two chambers). Electoral reform should change the type of electoral system to be taken into account. The open database operated by the International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) was used to collect cases for analyses.

Common methods of electoral researches include regressions analyses and correlation analyses mostly. These methods require huge number of cases to be used properly. But completed electoral reforms can be observed rather rarely. Thus the author proposes to use network approach to describe trends of electoral transformations.

23 cases of completed electoral reforms in 11 European countries were found and analyzed. Most of them took place in the states of the former Socialist Bloc. It was found out that only five types of electoral systems were involved in electoral reforms: the first past the post systems, the two round systems, mixed member systems, parallel systems and list party proportional systems. It is notable, that mixed and proportional families of electoral systems were involved in 16 of 23 observed electoral reforms.

Quantitative analyses of the cases witnessed that the highest normalized prestige degrees were obtained by parallel systems and list party proportional systems. At the same time the family of majority/plurality electoral systems has the lowest normalized prestige degree.

Key words: elections, electoral system, electoral reform, majority electoral system, proportional electoral system, mixed electoral system.